

ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΑΛΛΑΓΗΣ
Δυνατότητες και προϋποθέσεις για μία εναλλακτική
προσέγγιση του θρησκευτικού μαθήματος

ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ

Το μάθημα των Θρησκευτικών στο δημόσιο σχολείο

Το μάθημα των Θρησκευτικών είναι ενταγμένο στην παρεχόμενη από την Ελληνική Πολιτεία εκπαίδευση και υπηρετεί τους γενικούς σκοπούς της παιδείας, σύμφωνα με το Σύνταγμα και τους Νόμους. Όπως όλα τα μαθήματα του ελληνικού σχολείου, έχει ως στόχο τη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, συμβάλλοντας με τις γνώσεις που παρέχει στην κριτική ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών, μέσα από τη γνωριμία του Χριστιανισμού, κατ' εξοχήν της Ορθοδοξίας αλλά και με την ενημέρωση και σπουδή και των άλλων ανά τον κόσμο θρησκευμάτων. Στοχεύει, ακόμη, στην καλλιέργεια του ήθους και της προσωπικότητας των μαθητών, στο σεβασμό και τη συνύπαρξη με τη θρησκευτική ετερότητα, στην έμπρακτη αλληλεγγύη. Πέρα από αυτούς τους στόχους, τα νέα διευρυμένα και βελτιωμένα προγράμματα και βιβλία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Δημοτικό και Γυμνάσιο) αναφέρονται ακόμη: στις προτάσεις του Χριστιανισμού στο σύγχρονο κόσμο για τη συνοχή του αλλά και στην ποιότητα της ζωής: στην ευαισθητοποίηση και έμπρακτη θέση των μαθητών απέναντι στο σύγχρονο κοινωνικό προβληματισμό, επισημαίνοντας τον υπερφυλετικό, υπερεθνικό και οικουμενικό χαρακτήρα του χριστιανικού μηνύματος στην αντίληψη για την πολυπολιτισμική, πολυφυλετική και πολυθρησκευτική δομή των συγχρόνων κοινωνιών και, τέλος, στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για διαχριστιανική και διαθρησκευτική επικοινωνία.

Η φυσιογνωμία και ο χαρακτήρας του μαθήματος

Όπως συμβαίνει και σε κάθε άλλο μάθημα στην εκπαίδευση, τα Θρησκευτικά έχουν και καλά και προβληματικά σχολικά βιβλία. Το ζήτημα όμως που τίθεται σχετικά με τη φυσιογνωμία και το χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών δεν φαίνεται να αφορά τόσο τα Αναλυτικά Προγράμματα, τα πετυχημένα ή απορριπτέα σχολικά εγχειρίδια. Πρόκειται για κάτι βαθύτερο που σχετίζεται με την ίδια τη φύση και το λόγο υπάρξεως του μαθήματος. Και τούτο είναι ο δεδομένος *ομολογιακός*

χαρακτήρας του μαθήματος. Το θρησκευτικό μάθημα, σύμφωνα με τον ισχύοντα νόμο για την εκπαίδευση (1566/85) διδάσκει υποχρεωτικά, έστω και διευρυμένα και με ανοικτούς ορίζοντες, την ορθόδοξη χριστιανική πίστη της Εκκλησίας, επομένως για πολλούς έχει κατηχητικό χαρακτήρα, είναι μονοφωνικό ως εκ της φύσεώς του και, συνεπώς, δεν ανταποκρίνεται στην ανάγκη μιας ελεύθερης πλουραλιστικής δημοκρατικής κοινωνίας. Ασφαλώς, οι υποστηρικτές μιας τέτοιας άποψης δεν είναι βέβαιο αν γνωρίζουν ή, τέλος πάντων, ενδιαφέρονται για τους νέους σκοπούς του μαθήματος, για μια πορεία σημαντικών αλλαγών και εξέλιξής του στα τελευταία 20-30 έτη, πέρα από την κατηχητική και ομολογιακή μονοφωνία.

Οι υποστηρικτές του ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος προσφεύγουν συνήθως στη συνταγματική κατοχύρωσή του, επικαλούμενοι το άρθρο 3 περί «επικρατούσης θρησκείας» και το άρθρο 16 § 2 περί «αναπτύξεως της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως» για το σκοπό της παιδείας. Η μεγάλη θρησκευτική ομοιογένεια του ορθόδοξου πληθυσμού στην Ελλάδα, αλλά και ο ισχυρισμός ότι η Ορθοδοξία αποτελεί συστατικό παράγοντα του ελληνικού έθνους φαίνεται πως είναι τα κύρια επιχειρήματά τους.

Από την άλλη πλευρά, οι επικριτές του ομολογιακού μαθήματος ερμηνεύουν διασταλτικά τις παραπάνω συνταγματικές επιταγές και μάλιστα σε συνδυασμό με το άρθρο 13 § 1-2 που κατοχυρώνει το απαραβίαστο της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης και την ανεξιθρησκία στην Ελλάδα. Οι επικριτές του δεν είναι απλώς μέλη της επιστημονικής κοινότητας, συνταγματολόγοι, ή απλώς ιδιώτες που καταθέτουν την άποψή τους, αλλά και θεσμοθετημένα όργανα και αρχές της Πολιτείας, όπως το Συμβούλιο της Επικρατείας, η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα και ο Συνήγορος του Πολίτη. Κατά τον τελευταίο μάλιστα, το πρόβλημα του μαθήματος των Θρησκευτικών και το δικαίωμα απαλλαγής από αυτό κάθε μαθητή, που απλώς το επιθυμεί, απορρέει από τον «δεδομένο “κατηχητικό” και, συνεπώς, μονόπλευρο χαρακτήρα του μαθήματος αυτού» και μάλιστα ασχέτως προς το ότι ο χαρακτήρας αυτός θεωρείται «σύμφωνος προς το Σύνταγμα». Το θρησκευτικό μάθημα στη δημόσια εκπαίδευσή μας εγκαλείται ότι είναι μονοφωνικό, κατηχητικό και μονόπλευρο, προσηλωμένο στο «πίστευε και μη ερεύνα», μονολιθικό και σκοταδιστικό, «ακραία περίπτωση κατηχητισμού και θρησκευτικής ενδογμάτισης στο πλαίσιο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ενώ του απαγγέλλονται πολλές ακόμη κατηγορίες. Η αντίληψη αυτή του μαθήματος και, κυρίως, η κακή εμπειρία της διαχείρισής του στο παρελθόν, αλλά αρκετές φορές και

στο παρόν, μπορούν να διαμορφώσουν νομικά ή όποια άλλα επιχειρήματα για την απαλλαγή όσων μαθητών απλώς το επιθυμούν; Πώς είναι δυνατό μια απλή δήλωση ότι δεν επιθυμεί κάποιος τη διδασκαλία του μαθήματος, δίχως καμία περαιτέρω διευκρίνιση, να μη δημιουργήσει νέα δεδομένα στη σχολική και κατ' επέκταση στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή του τόπου; Σ' ένα πλουραλιστικό και δημοκρατικό σχολείο που σέβεται την θρησκευτική ετερότητα και, μάλιστα, στο πλαίσιο της σύγχρονης συνείδησης της ευρωπαϊκής πολιτιστικής πραγματικότητας, η λύση δεν είναι παρά η κατάργηση του ομολογιακού μαθήματος και η μετάβαση σε ένα ουδετερόθρησκο σχολείο. Πέραν της πλήρους κατάργησης του θρησκευτικού μαθήματος που υποστηρίζεται από ελάχιστους κύκλους, ως εναλλακτική πρόταση προβάλλεται συνήθως η αντικατάσταση του ομολογιακού από το θρησκευολογικό μάθημα. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε σχέδιο νόμου της «Ελληνικής Ένωσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη» (άρθρο 6), η διδασκαλία των Θρησκευτικών δεν μπορεί να έχει πλέον καμία ομολογιακή αναφορά στην ορθόδοξη χριστιανική παράδοση και η ύλη του προτείνεται να περιλαμβάνει απλώς μια «εισαγωγή στην ιστορία, την κοινωνιολογία και την δογματική όλων των θρησκειών. Ειδικά στο λύκειο, το μάθημα των θρησκευτικών μετονομάζεται σε θρησκευολογία»(sic).

Η διεκυστίνδα αυτή γύρω από την αντιφατική ερμηνεία του Συντάγματος δεν είναι η μοναδική παράμετρος του προβλήματος. Οι σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας είναι ίσως τελικά ένας άλλος κρίσιμος παράγοντας για τη φυσιογνωμία και τη θέση του θρησκευτικού μαθήματος στην ελληνική εκπαίδευση. Σε πολλούς είναι αρκετά διαδεδομένη η αντίληψη ότι το θρησκευτικό μάθημα είναι η πιο προωθημένη έπαλξη του κατηχητικού έργου της Εκκλησίας στην ελλαδική κοινωνία. Η θέση αυτή εξηγεί και τις κατά καιρούς δηλώσεις ή και πιέσεις της Εκκλησίας κατά της αλλαγής του ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος και της μετατροπής του σε θρησκευολογικό. Από την πλευρά της η Πολιτεία φαίνεται μέχρι τώρα τουλάχιστον ότι προτιμά η ίδια να διαχειρίζεται πλήρως το μάθημα, όποιο χαρακτήρα κι αν έχει αυτό, για να μπορεί να το ελέγχει καλύτερα. Τίθεται, συνεπώς, το ερώτημα: αν και εποπτεύεται πλήρως από την Πολιτεία, ποια θα είναι άραγε η τύχη του θρησκευτικού μαθήματος σε έναν ενδεχόμενο χωρισμό Εκκλησίας και Κράτους;

Το παράγωγο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να αποδεχθεί την ισχύουσα ελληνική νομοθεσία για την ειδική σχέση μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας

στην Ελλάδα; Η προβολή νομοθετικών αξιώσεων από την πλευρά της Εκκλησίας, συμβιβάζεται με τη νέα ευρωπαϊκή πραγματικότητα που ισχύει και στην Ελλάδα;

Μια αναδρομή στις τεταμένες σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας, από την μεταπολίτευση ως τις μέρες μας, δείχνει ότι η προοπτική του χωρισμού, αργή αλλά σταθερή, είναι πλέον η ιστορική μοίρα του Νέου Ελληνισμού. Μια τέτοια εξέλιξη θα σημάνει προφανώς και το τέλος των ιστορικών προνομίων της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Ελλάδα. και σαφώς το κλείσιμο του ιστορικού κύκλου των Θρησκευτικών ως ομολογιακού μαθήματος.

Εδώ και λίγα χρόνια έχει ξεκινήσει μια γόνιμη, καθώς πιστεύουμε, και νηφάλια συζήτηση γύρω από τη φυσιογνωμία και το περιεχόμενο του μαθήματος των Θρησκευτικών. Ποικίλες και ρηξικέλευθες προτάσεις έχουν κατατεθεί και διαλέγονται μάλιστα μεταξύ τους στην προοπτική της αλλαγής του στενού ομολογιακού παραδείγματος στο θρησκευτικό μάθημα. Στην προοπτική αυτή, ελπίζουμε στη συγκρότηση μιας νέας συνθετικής πρότασης για τη φυσιογνωμία του θρησκευτικού μαθήματος που θα έχει μια σαφέστερη νομιμοποιητική βάση και εμπέλεια. Ο θεολογικός και παιδαγωγικός του χαρακτήρας είναι δυνατό να αναπλαισιωθεί σε εντελώς νέες διευρυμένες βάσεις και αρχές, να έχει ανοικτούς ορίζοντες και να διαλέγεται με ζητήματα και προτεραιότητες που θέτει ο ραγδαία μεταβαλλόμενος σύγχρονος κόσμος και πολιτισμός.

Προς αυτή την κατεύθυνση, το θρησκευτικό μάθημα στη διδακτική πράξη οφείλει να συνδέεται σταθερά με το χαρακτήρα της παιδείας και του πολιτισμού, αναδεικνύοντας την καθολική παιδευτική του αξία. Είναι άλλο πράγμα ο εμπειρικός, ποιητικός και γενικότερα λογοτεχνικός λόγος, προσαρμοσμένος μάλιστα παιδοκεντρικά στα ιδιαίτερα στάδια ωρίμανσης των μαθητών, από την πεποίθηση πως το μάθημα των Θρησκευτικών δεν είναι σπουδή και μετάδοση γνώσεων αλλά απλώς πνευματική μύηση, δίχως γνωσιολογικό χαρακτήρα, στο υπερβατικό και εξωλογικό βίωμα της Εκκλησίας. Η διδασκαλία του, επίσης, είναι ανάγκη να ξεφύγει από τα βαρίδια του παρελθόντος όπως ο ηθικισμός, ο πουριτανισμός, ο παιδαγωγικός διδακτισμός, ο μη διαλογικός χαρακτήρας, ο εθνοκεντρισμός του. Για το σκοπό αυτό απαιτείται να μην έχει ξύλινη γλώσσα, ηθικιστική και κανονιστική εμμονή αλλά, παραμερίζοντας τον οποιοδήποτε κατηχητικό και απολογητικό προσανατολισμό, επιβάλλεται να συνδέεται με τα σύγχρονα υπαρξιακά και κοινωνικά προβλήματα του ανθρώπου της εποχής μας, να συναντά με σεβασμό και κατανόηση τον άλλο στο πρόσωπο του ετερόδοξου, του ετερόθρησκου, του αδιάφορου. Ούτως ή άλλως, το

θρησκευτικό μάθημα αφορά μια νεωτερική φάση του θεολογικού λόγου ή της εκκλησιαστικής διδαχής και δεν συνιστά κατήχηση με την εκκλησιολογική και θεολογική σημασία.

Συνάμα, χρειάζεται να συνδέεται κατάλληλα με τη συνέχεια και την παράδοση του ελληνικού πολιτισμού, να είναι κριτικό για κάθε μορφή θρησκευτικής παθολογίας και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες μιας ελεύθερης πλουραλιστικής δημοκρατικής κοινωνίας. Συνεπώς, δεν πρέπει να στενεύει μονόπλευρα τον ορίζοντά του σε μια εθνοκεντρική ορθοδοξία, αλλά να αποτελεί γνώση της ελληνορθόδοξης πολιτιστικής παράδοσης και κληρονομιάς. Ταυτόχρονα, είναι ανάγκη να μην έχει απλώς πληροφοριακό και ενημερωτικό χαρακτήρα, αλλά να συζητά διαλεκτικά τα καίρια προβλήματα του κόσμου, του ανθρώπου και της κοινωνίας του στα όρια της ελευθερίας και του αλληλοσεβασμού. Τούτο επιτυγχάνεται δίχως να έχει χειραγωγικό χαρακτήρα, αλλά σεβόμενο κάθε θρησκευτική και πολιτισμική πολυφωνία και ετερότητα. Άλλωστε, ο δογματικός διαποτισμός δεν σχετίζεται με την υπαρξιακή ερμηνεία και κατανόηση των δογμάτων, δηλαδή της πίστης, της ζωής και της λατρείας της Εκκλησίας.

Το συνταγματικό και νομοθετικό πλαίσιο

Το άρθρο 16 παρ. 2, το οποίο προβλέπει την καλλιέργεια θρησκευτικής συνείδησης, σε συνδυασμό με το άρθρο 3 παρ. 1, αφορά κυρίως τη γνωριμία και σπουδή της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Επειδή, όμως, σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1, «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη» και «Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη...», η θρησκευτική αγωγή υπόκειται σε απαλλαγές και εξαιρέσεις, όταν ορισμένοι μαθητές ή οι κηδεμόνες τους το επιθυμούν. Εφαρμόζοντας την συνταγματική επιταγή, το περιεχόμενο της θρησκευτικής αγωγής στη δημόσια εκπαίδευση έχει ως προσανατολισμό τη γνώση *γύρω* από την πίστη, την παράδοση, τη ζωή και τον πολιτισμό της Ορθοδοξίας, αλλά και τη γνωριμία με τις άλλες χριστιανικές Εκκλησίες, Ομολογίες και Παραδόσεις, με το θρησκευτικό φαινόμενο γενικότερα καθώς και με τις μεγάλες θρησκείες του κόσμου.

Στο πλαίσιο αυτό, οι αλλόδοξοι ή αλλόθρησκοι μαθητές έχουν, ως γνωστόν, τη δυνατότητα απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών. Οι αλλόδοξοι μαθητές, Ρωμαιοκαθολικοί και Προτεστάντες, έχουν μάλιστα τη δυνατότητα διδασκαλίας ιδιαίτερου ομολογιακού θρησκευτικού μαθήματος σύμφωνα με το

άρθρο 14, παρ. 17 του Ν. 1566/85. Οι αλλόθρησκοι μαθητές στα δημόσια σχολεία της χώρας δεν διδάσκονται ιδιαίτερο μάθημα Θρησκευτικών σύμφωνα με τη θρησκεία τους, παρεκτός των Ελλήνων μουσουλμανοπαίδων στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης.

Ο Νόμος 1566/85 (στα άρθρα 1 παρ. 1, 6 παρ. 2 και 14 παρ. 17) εξειδικεύει τα περί θρησκευτικής αγωγής του Συντάγματος σε σχέση με την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση. Στο θεωρητικό πλαίσιο του, θέτει ως κύριο σκοπό της εκπαίδευσης «τη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου και καθολικού ανθρώπου σε σχέση», μεταξύ άλλων, και «με την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση».

Στο άρθρο 1 παρ. 1, ο σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εξειδικεύεται έτσι, ώστε οι μαθητές «να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη». Ειδικότερα στο άρθρο 6 παρ. 2, επισημαίνεται ότι στο λύκειο επιδιώκεται η ολοκλήρωση των σκοπών της εκπαίδευσης, ώστε οι μαθητές, «Να συνειδητοποιούν τη βαθύτερη σημασία του ορθόδοξου χριστιανικού ήθους και της σταθερής προσήλωσης στις πανανθρώπινες αξίες...».

Παρά τον κεντρικό αυτό ρόλο της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης στη δημόσια εκπαίδευση, η θρησκευτική αγωγή δεν συνδέεται καθόλου με το κατηχητικό έργο της Εκκλησίας, αλλά αποτελεί σαφώς παιδαγωγική αρμοδιότητα και ευθύνη της Πολιτείας. Το μάθημα των Θρησκευτικών δεν αντιμετωπίζεται, δηλαδή, ως ένα ειδικό μάθημα αλλά ως ένα κανονικό μάθημα του σχολικού προγράμματος, ενταγμένο στην παρεχόμενη από την Πολιτεία εκπαίδευση. Ως εκ τούτου υπηρετεί τους γενικούς σκοπούς της παιδείας, όπως αυτοί ορίζονται από το Σύνταγμα και τους Νόμους. Η θρησκευτική αγωγή των μαθητών συνιστά όρο της ηθικής και πνευματικής τους ανάπτυξης και έχει ύψιστη παιδαγωγική και κοινωνική σημασία. Για το σκοπό αυτό, σύμφωνα με το Νόμο 1566/85 (άρθρο 24) και 2525/97 (άρθρο 7), ο καταρτισμός των Προγραμμάτων Σπουδών και των Αναλυτικών Προγραμμάτων του μαθήματος αυτού, όπως και όλων των άλλων, είναι έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ως ανεξάρτητης δημόσιας υπηρεσίας, η οποία υπάγεται κατευθείαν στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Το νομοθετικό πλαίσιο του μαθήματος υλοποιείται στα Αναλυτικά Προγράμματα και στο εν γένει διδακτικό υλικό του θρησκευτικού μαθήματος με τον απαιτούμενο παιδαγωγικό, επιστημονικό, κριτικό, πλουραλιστικό και αντικειμενικό

τρόπο. Ωστόσο, η εισαγωγή νέων εκπαιδευτικών καινοτομιών ή δεδομένων αλλά και οι τυχόν παραλείψεις, αστοχίες ή αβλεπτήματα που είναι δυνατό να διαπιστωθούν στην πράξη, καθιστούν επιτακτική την ανάγκη αναμόρφωσης και εμπλουτισμού τους με διορθωτικές και βελτιωτικές παρεμβάσεις, ακολουθώντας ασφαλώς τις νόμιμες διαδικασίες.

Το δικαίωμα της απαλλαγής

Το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος προβλέπει την καλλιέργεια και ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών στη δημόσια εκπαίδευση. Επειδή, όμως, σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1, «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη» και «Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη...», για την θρησκευτική αγωγή προβλέπονται απαλλαγές και εξαιρέσεις, όταν ορισμένοι μαθητές ή οι κηδεμόνες τους το επιθυμούν. Η θρησκευτική ελευθερία, η οποία αποτελεί συνταγματική επιταγή αλλά και όρο του Ν. 1566, διασφαλίζεται στη δημόσια εκπαίδευση με τη γνώση και το διάλογο. Κι αυτό γιατί συχνά η έλλειψη γνώσης υπονομεύει τη θρησκευτική ελευθερία, καθώς καθιστά τον απληροφόρητο για το εν γένει θρησκευτικό φαινόμενο μαθητή ευάλωτο σε θρησκευτική παραπλάνηση. Ωστόσο, οι γονείς έχουν το δικαίωμα να εξασφαλίζουν για τα παιδιά τους μόρφωση και εκπαίδευση, η οποία να συμφωνεί με τις δικές τους θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις (Προσθ. Πρωτ. 1, αρθρ. 2 ΕΣΔΑ).

Για τους λόγους αυτούς, η θρησκευτική ελευθερία διασφαλίζεται στην εκπαίδευση και με το δικαίωμα της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών. Όπως πάντοτε γινόταν και συνεχίζει να γίνεται στο ελληνικό δημόσιο σχολείο, δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα έχουν οι αλλόθρησκοι, οι ετερόδοξοι και εκείνοι οι μαθητές που, για σοβαρούς λόγους θρησκευτικής συνείδησης, το επιθυμούν. Ωστόσο, το μέτρο της απαλλαγής δεν μπορεί να ισχύει για όλους τους μαθητές, παρά τα όσα δήλωσε πρόσφατα ο Συνήγορος του Πολίτη. Γιατί όταν γενικεύεται η δυνατότητα απαλλαγής, χωρίς μάλιστα να απαιτείται εξήγηση, τότε ένα μάθημα που ανήκει στον κορμό των μαθημάτων γενικής παιδείας, όπως είναι το μάθημα των Θρησκευτικών, καθίσταται αυτομάτως μάθημα προαιρετικό.

Η ευρωπαϊκή προοπτική

Από τις βασικότερες επιδιώξεις της εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι να εφοδιάσει τους μαθητές με τα στοιχεία εκείνα που είναι απαραίτητα, ώστε να

ζήσουν αρμονικά στην πολυπολιτισμική κοινωνία της Ευρώπης. Να γνωρίσουν, δηλαδή, οι μαθητές, όχι μόνο τη δική τους θρησκευτική κληρονομιά, αλλά και τις θρησκευτικές παραδόσεις και αξίες και άλλων ανθρώπων. Η επιδίωξη αυτή πέραν του ότι στοχεύει, με βάση τη γνώση, στο σχηματισμό μιας κοινωνίας ανεκτικότερης στην ετερότητα, υλοποιεί παράλληλα και το *δικαίωμα του παιδιού στη γνώση*.

Ασκώντας το έργο αυτό η Πολιτεία, μπορεί να προφυλάσσει το σχολείο από εκδηλώσεις θρησκευτικού φονταμενταλισμού και άλλες ακραίες εκδηλώσεις θρησκευτικής πίστης, αλλά και να αποτρέπει, στο μέτρο του δυνατού, την ανάπτυξη επικίνδυνων για το κοινωνικό σώμα θρησκευτικών ομάδων ή σεκτών.

Με τη διδασκαλία ενός καθαρά ομολογιακού μαθήματος, που θα είναι εκ των πραγμάτων προαιρετικό, ή κάθε θρησκείας σε χωριστή τάξη, μπορεί να εμφανιστεί στα σχολεία ένα πρωτόγνωρο για την Ελλάδα φαινόμενο, αυτό της *θρησκευτικής ομοσπονδοποίησης* του σχολείου. Η θρησκευτική ομοσπονδοποίηση του σχολείου μπορεί να οδηγήσει μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα στην εκχώρηση της ευθύνης του θρησκευτικού μαθήματος από την Πολιτεία στις επιμέρους θρησκευτικές κοινότητες.

Η διδασκαλία κάθε θρησκεύματος χωριστά θα σημάνει και μιαν εκ νέου «ομολογιοποίηση» των διαφόρων χριστιανικών Εκκλησιών, ομολογιών και κοινοτήτων στην Ελλάδα (Ρωμαιοκαθολικοί, ποικίλες προτεσταντικές κοινότητες, Αρμένιοι, Κόπτες κ.ά.), που ενδεχομένως θα απαιτήσουν την ιδιαίτερη διδασκαλία και προβολή της δικής τους ομολογίας. Επισημαίνεται ότι το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο διά του τομέα των θεολόγων του, μετά από υπεύθυνο διάλογο, προχώρησε σε συμφωνία με την επιτροπή παιδείας της Συνόδου της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στην Ελλάδα, ήδη από το 2005, προκειμένου να χρησιμοποιούν στις Κυκλάδες και στην Κέρκυρα και οι ρωμαιοκαθολικοί μαθητές γυμνασίου τα νέα διδακτικά βιβλία Θρησκευτικών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

Πρόσφατα, η Κοινοβουλευτική Συνδιάσκεψη του Συμβουλίου της Ευρώπης (47 χώρες) απηύθυνε Σύσταση προς τα κράτη – μέλη της, αναφερόμενη στη σχέση Εκπαίδευσης και Θρησκείας. Στη Σύσταση αυτή, γίνεται λόγος για την ανάγκη εισαγωγής στην εκπαίδευση της διδασκαλίας των θρησκειών. Ακολούθως, προτείνεται το θρησκευσιολογικό πρότυπο διδασκαλίας είτε έναντι του ουδετερόθρησκου είτε έναντι του ομολογιακού περιεχομένου του μαθήματος των θρησκευτικών στα διάφορα εκπαιδευτικά συστήματα. Ρητά, πλέον, ομολογείται από την Σύσταση ότι «η θρησκευτική εκπαίδευση μπορεί να έχει ρόλο-κλειδί για την

οικοδόμηση μιας δημοκρατικής κοινωνίας». Επίσης, και αυτό είναι πολύ σημαντικό, η *Σύσταση* αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στις αξίες που προκύπτουν και τροφοδοτούνται από τις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες της Βίβλου, ενώ παράλληλα τονίζει πως οι αξίες αυτές, πολλές από τις οποίες είναι κοινές και με άλλες θρησκείες, υποστηρίζονται από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Σαφέστατα, η Κοινοβουλευτική Συνδιάσκεψη του Συμβουλίου της Ευρώπης προτείνει το θρησκευολογικό μοντέλο διδασκαλίας των θρησκειών, για να διασφαλίσει έτσι την αμεροληψία και αντικειμενικότητα στην παρουσίασή τους. Ωστόσο, η ανακάλυψη των διαφορών θρησκειών και κυρίως των θρησκειών γειτονικών χωρών από τους μαθητές, θα γίνεται παράλληλα με τη γνωριμία της δικής τους θρησκείας. Πέρα από φανατισμούς, «ο σκοπός αυτής της εκπαίδευσης θα πρέπει να κάνει τους μαθητές... να αντιληφθούν ότι καθένας έχει το ίδιο δικαίωμα με όλους να πιστεύει ότι η δική του θρησκεία είναι “η αληθινή πίστη” και ότι η διαφορετική θρησκεία ή η αθεΐα δεν διαφοροποιεί αξιολογικά τους ανθρώπους».

Θεωρούμε, πάντως, ότι με την *Σύσταση* αυτή ανοίγει μια μεγάλη συζήτηση στην Ευρώπη και συνεπώς και στη χώρα μας. Κατά πόσο είναι συμβατή η *Σύσταση* αυτή με το δικό μας εκπαιδευτικό σύστημα και το πρόγραμμα σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών; Μπορεί να υπάρχει μια τεχνητή ομοιομορφία και κοινή αντιμετώπιση της διδασκαλίας του θρησκευτικού φαινομένου για κάθε χώρα, ανεξάρτητα από τα ιδιαίτερα πολιτιστικά, θρησκευτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της; Είναι όντως κλειστό, κατηχητικό και μονοφωνικό το πλαίσιο διδασκαλίας του θρησκευτικού μαθήματος στην Ελλάδα; Υπάρχει, πράγματι, έλλειψη γνωριμίας με τη θρησκευτική ετερότητα και μάλιστα με αυτήν του Ισλάμ; Τα ερωτήματα και οι θεματικές μιας σοβαρής και σε βάθος συζήτησης είναι πάμπολλα για κάθε χώρα.

Πάντως, ο τρόπος που παρουσιάσθηκε στη χώρα μας το περιεχόμενο της Σύστασης αυτής του Συμβουλίου της Ευρώπης από τα ΜΜΕ και όχι μόνον, δημιουργεί πολλά ερωτηματικά. Γιατί ούτε λίγο, ούτε πολύ, η Σύσταση εμφανίσθηκε ως ευρωπαϊκή οδηγία-απόφαση με δεσμευτική ισχύ που θα αλλάξει άρδην τον υφιστάμενο χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία του μαθήματος των Θρησκευτικών, όχι γιατί εμείς το θέλουμε και γνωρίζουμε γιατί το πράττουμε, αλλά γιατί έτσι επιτάσσει η Ευρωπαϊκή Ένωση (!). Το Συμβούλιο της Ευρώπης και άλλοι ευρωπαϊκοί θεσμοί ασφαλώς και αναγνωρίζουν την ιδιαίτερη εθνική πολιτική κάθε χώρας σε θέματα θρησκευτικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, στο πλαίσιο της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ

των χωρών μελών και των πολιτών της Ευρώπης και της εκπαίδευσης για την παιδεία της δημοκρατίας, ενθαρρύνουν την αναγνώριση και την αποδοχή των θρησκευτικών διαφορών, την ανάπτυξη μιας κριτικής προσέγγισης της πληροφόρησης, των τρόπων σκέψης και των φιλοσοφικών, θρησκευτικών, κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών αντιλήψεων. Με ποικίλες Συστάσεις, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης αποσκοπεί στην προαγωγή της ανεκτικότητας και τον σεβασμό των ανθρώπων που ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτισμούς, αλλά και στην βελτίωση των διαθρησκευτικών σχέσεων, ενθαρρύνοντας την πολιτισμική και κοινωνική έκφραση των θρησκειών.

Σε όλες αυτές τις δράσεις αναγνωρίζεται πλέον το γεγονός ότι ο ρόλος του θρησκευτικού φαινομένου υπερβαίνει τη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής και επηρεάζει τη συμμετοχικότητα των πολιτών συνεισφέροντας στους κοινωνικούς θεσμούς και γενικότερα στη δημόσια σφαίρα. Στο επίκεντρο αυτής της προβληματικής αναπτύχθηκε ένα ειδικό πρόγραμμα με τίτλο «Η θρησκευτική διάσταση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης», προσδιορίζοντας τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την εφαρμογή της θρησκευτικής διάστασης της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στα σχολεία των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Μέσα από ένα πλουραλιστικό πλαίσιο παιδαγωγικών θεωρήσεων και αρχών του θρησκευτικού φαινομένου, προτείνονται μία σειρά καινοτόμων προσεγγίσεων διδασκαλίας και στρατηγικές μάθησης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τη θρησκευτική ετερότητα στο πλαίσιο του διαπολιτισμικού διαλόγου. Με στόχο την συζήτηση, ανάπτυξη και εφαρμογή αυτού του προγράμματος η Ελλάδα δια του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων φιλοξένησε τον Οκτώβριο του 2007 στην Αθήνα μια ενδιαφέρουσα ευρωπαϊκή συνδιάσκεψη εμπειρογνομόνων για την διαπολιτισμική διάσταση της θρησκευτικής αγωγής στην Ευρώπη και ήδη ετοίμασε την ελληνική έκδοση του βιβλίου του προγράμματος αυτού για τους εκπαιδευτικούς με τίτλο «Θρησκευτική ετερότητα και διαπολιτισμική εκπαίδευση: ένα βοήθημα για τα σχολεία».

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, οι Εθνικές Ανεξάρτητες Αρχές και οι ρυθμίσεις στη σχολική πράξη μετά την απαλλαγή από τα Θρησκευτικά

Οι δικαστικές αποφάσεις και οι γνωμοδοτήσεις των Ανεξάρτητων Αρχών για θέματα εκπαίδευσης ορίζουν ένα πλαίσιο δράσης. Η Διοίκηση θα πρέπει με προσεκτικές από κάθε άποψη διαδικασίες να τις υλοποιήσει. Πάντως, ο σχεδιασμός

και η στρατηγική της εκπαίδευσης, αλλά και η κατάρτιση των αναλυτικών προγραμμάτων και η σύνταξη των σχολικών βιβλίων είναι έργο και ευθύνη της επιστημονικής, παιδαγωγικής και εκπαιδευτικής κοινότητας, η οποία εκφράζεται από τα θεσμοθετημένα όργανα της Πολιτείας. Όπου, για κάθε ζήτημα της εκπαίδευσης, γίνεται ευρεία συζήτηση, αντιπαράθεση απόψεων, ουσιαστικά ένας εθνικός διάλογος. Οι αποφάσεις και τα πορίσματα που αφορούν κάθε μάθημα, άρα και το μάθημα των Θρησκευτικών, λαμβάνονται σε ολομέλειες θεσμοθετημένων οργάνων, τα οποία έχουν κύριο μέλημα την εφαρμογή των νόμων της Πολιτείας, την αναπλαισίωση της επιστημονικής γνώσης και την κοινωνική πραγματικότητα.

Με βάση την μέχρι τώρα σχολική εμπειρία, επισημαίνεται ότι θα υπάρξουν ποικίλα προβλήματα, γιατί ακόμη και οι προβλεπόμενες ρυθμίσεις για την απασχόληση των απαλλαγέντων από τα Θρησκευτικά μαθητών με διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο δεν μπορεί αυτονόητα να υλοποιηθούν στην σχολική πράξη και λειτουργία. Επιπλέον, θα υπάρξουν προβλήματα και μεταξύ των εκπαιδευτικών σχετικά με το ποιος, πώς και πότε θα αναπληρώνει τις ώρες απαλλαγής από τα Θρησκευτικά, με αποτέλεσμα οι μαθητές να παραμένουν τελικά εκτός μαθήματος.

Είναι ανάγκη η διαδικασία απαλλαγής να ελέγχεται από τον Διευθυντή του σχολείου, όπως προέβλεπε και συνιστούσε και η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, ώστε πράγματι να απαλλάσσεται ο μαθητής που επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης και να αποκλειστεί η περίπτωση απαλλαγής για λόγους «ευκολίας» (ένα μάθημα λιγότερο, κενό κ.ά.).

Όσον αφορά την τελευταία εγκύκλιο (26-8-08), η οποία ορίζει τα σχετικά με την παιδαγωγική απασχόληση των απαλλαγέντων από το μάθημα των Θρησκευτικών, δεν διευκρινίζεται σαφώς, αν και οι ορθόδοξοι μαθητές, πέρα από τους αλλόθρησκους ή ετερόδοξους, μπορούν να απαλλάσσονται (ή όχι) και άρα να παρακολουθούν υποχρεωτικά (ή όχι) κάποιο άλλο διδακτικό αντικείμενο.

Εφόσον ισχύσουν και οι δύο προηγούμενες εγκύκλιοι, είναι σαφές ότι το δικαίωμα της απαλλαγής μπορεί να χρησιμοποιηθεί τυπικά και ουσιαστικά και από τους ορθόδοξους μαθητές.

Ακόμη, οι προτεινόμενες ρυθμίσεις για την απασχόληση των απαλλαγέντων από τα Θρησκευτικά μαθητών, όχι μόνο είναι πολύ δύσκολο έως και εντελώς αδύνατον να εφαρμοστούν στην πράξη, αλλά θα προκαλέσουν μόνο σύγχυση και αναστάτωση στο ωρολόγιο πρόγραμμα του σχολείου και στο παιδαγωγικό κλίμα κάθε τάξης. Επιπλέον, μπορεί να επιτείνουν αυτό που προσπαθεί να θεραπεύσει η

εγκύκλιος περί απαλλαγής, δηλαδή, το ζήτημα της αποκάλυψης ή μη των ατομικών θρησκευτικών πεποιθήσεων, επιτυγχάνοντας τα εντελώς αντίθετα, δηλαδή, τον διαχωρισμό και τις διακρίσεις μεταξύ των μαθητών.

Συνέπειες και νέα δεδομένα στο δημόσιο σχολείο

Με την εκτεταμένη αυτή δυνατότητα απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών, εισάγονται κυριολεκτικά νέα δεδομένα στο σχολείο και στον σχολικό πολιτισμό. Εισάγεται, στην κυριολεξία, ένα σύστημα για μαθητές δύο ταχυτήτων, εκείνων που θα έχουν λιγότερα μαθήματα και, άρα, θα έχουν περισσότερα κενά και όσων θα έχουν περισσότερα μαθήματα και δεν θα έχουν κενά κ.λπ. Επιπλέον, οι μαθητές, ούτως ή άλλως, στιγματίζονται με την απαλλαγή ή την μη απαλλαγή, ενώ διακυβεύεται η θέση και το παιδαγωγικό status του δημόσιου σχολείου. Όταν, όμως, ένα μάθημα αμφισβητείται πολλαπλώς, με την δυνατότητα της εύκολης απαλλαγής από αυτό, πολλά μπορεί να συμβαίνουν σε κάθε σχολείο.

Κατά την διδακτική πράξη, π.χ. είναι δυνατό άλλοτε να σκληραίνει και να στενεύει φανατικά ο ομολογιακός του χαρακτήρας και, άλλοτε, για τους ίδιους λόγους, να διολισθαίνει σε μίαν ανεξέλεγκτη κατάσταση. Ακόμη, υπάρχει το ενδεχόμενο πολλοί γονείς για λόγους ευσέβειας, δηλαδή, εκ του αντιθέτου λόγου κινούμενοι, να ζητούν την απαλλαγή των παιδιών τους από τα Θρησκευτικά, γιατί, απλώς, δεν θα συμφωνούν με την μη ομολογιακή ή ακραιφνώς παραδοσιακή και ορθόδοξη γραμμή στη διδασκαλία του θεολόγου εκπαιδευτικού. Ένας σημαντικός αριθμός μαθητών, ενδεχομένως, να απαλλάσσεται από τα Θρησκευτικά, για να έχει ένα μάθημα λιγότερο, για να σχολάει νωρίτερα, για να έχει κενό κ.λπ.. Η τραγελαφική αυτή κατάσταση θα σημάνει γελοιοποίηση του μαθήματος, αλλά και των διδασκόντων με αρνητικές συνέπειες στο παιδαγωγικό κλίμα και στην καθημερινότητα του σχολείου.

Είναι βέβαιο ότι η μετατροπή του σε προαιρετικό ή και αμφισβητούμενο μάθημα θα υποβαθμίσει σε όλο το ελληνικό δημόσιο σχολείο τη γνωριμία, την αντίληψη και τη θέση της Ορθοδοξίας στην ελληνική παράδοση και πολιτιστική κληρονομιά.

Το ισχύον θρησκευτικό μάθημα

Το υφιστάμενο μάθημα των θρησκευτικών, όπως και οι γενικότεροι προσανατολισμοί και οι επιλογές της δημόσιας εκπαίδευσης, πέρασε από διάφορες

φάσεις, με αποτέλεσμα να μην είναι πλέον μονοφωνικό ή κατηχητικό ή αυστηρά ομολογιακό. Σήμερα τείνει σταθερά να είναι ένα μάθημα ανοικτό, πλουραλιστικό και ανεκτικό προς τις άλλες χριστιανικές ομολογίες αλλά και τις άλλες θρησκείες με *γνωσιακό* και *παιδαγωγικό* χαρακτήρα.

Ως εκ τούτου, το υφιστάμενο μάθημα των Θρησκευτικών συνιστά γνωριμία με τα μορφωτικά αγαθά, τις αξίες και τον πολιτισμό που διαμόρφωσε ο Χριστιανισμός και η ορθόδοξη παράδοση, ενώ παράλληλα διδάσκεται το θρησκευτικό φαινόμενο γενικά και οι μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις των λαών. Ακόμη, στο πλαίσιο του μαθήματος, τα κοινωνικά και υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου προσεγγίζονται με πνεύμα διαλόγου, ελευθερίας και καταλλαγής, χωρίς ομολογιακή εμμονή, κατηχητισμό, φανατισμό ή μισαλλοδοξία. Με άλλα λόγια, το σύγχρονο μάθημα των Θρησκευτικών βοηθά στην κατανόηση της παράδοσης και εκφράζει τον θρησκευτικό πολιτισμό μας με σεβασμό προς κάθε ετερότητα.

Το μάθημα των Θρησκευτικών στη χώρα μας, ενταγμένο οργανικά στην παρεχόμενη από την Πολιτεία εκπαίδευση, διαλέγεται με τα άλλα μαθήματα στο πλαίσιο της διαθεματικής και διεπιστημονικής προσέγγισης της σχολικής γνώσης, η οποία αποσκοπεί στην καλλιέργεια ενός γνήσιου ανθρωπισμού. Η διαμόρφωση αξιών, στάσεων, η υπέρβαση των προκαταλήψεων, των στερεοτύπων και των διακρίσεων, η αποδοχή των διαφορών, η επίλυση των αντιπαλοτήτων, η ανάλυση και συζήτηση μεγάλων σύγχρονων προβλημάτων συνδέονται με τις αξίες και την υπαρξιακή στάση που προκύπτει από το ήθος της ελληνορθόδοξης παράδοσης.

Ως εκ της θέσεώς του στον κορμό των μαθημάτων, δεν μπορεί να είναι «μονοφωνικό» και «μονόπλευρο». Είναι γεγονός ότι ο διάλογος των μαθημάτων στην ελληνική σχολική πραγματικότητα, διαμόρφωσε τις τελευταίες δεκαετίες νέες δυνατότητες και νέους ορίζοντες στη διδασκαλία και του θρησκευτικού μαθήματος. Το θρησκευτικό μάθημα με σαφή τον γνωσιολογικό του χαρακτήρα και απελευθερωμένο από την παλαιά αντίληψη που το ήθελε στενά ομολογιακό, κατηχητικό και ηθοπλαστικό, εγκεντρίζεται, πολλές φορές κριτικά και αυτοκριτικά, κυρίως, στα μορφωτικά και πολιτιστικά αγαθά της ελληνικής ορθόδοξης παράδοσης και του βυζαντινού πολιτισμού. Δίνοντας έμφαση στην ιστορία και στον πολιτισμό, έχει συνάμα ανοικτούς ορίζοντες και διαλέγεται με τα ζητήματα και τις προτεραιότητες που θέτει ο ραγδαία μεταβαλλόμενος σύγχρονος κόσμος και πολιτισμός. Αναμφίβολα, λοιπόν, προσφέρει στην υπόθεση της παιδείας στον τόπο

μας και έχει πολλά ακόμη να συνεισφέρει στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής αγωγής. Αν, λοιπόν, καθιερωθεί στο δημόσιο σχολείο προαιρετικό μάθημα Θρησκευτικών, τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος το υπάρχον θρησκευτικό μάθημα να προσανατολισθεί προς μια απόλυτα ομολογιακή και κατηχητική έκφραση.

Θρησκευτική κατήχηση - όποιο κι αν είναι το θεματικό της περιεχόμενο - και δημόσιο σχολείο δεν μπορούν να συνδυαστούν στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές και πλουραλιστικές κοινωνίες. Αυτό, κατά τη γνώμη μας, θα πλήξει καίρια ένα ανοικτό, πλουραλιστικό, διαπολιτισμικό και ανεκτικό προς την ετερότητα θρησκευτικό μάθημα που χωράει, ενδιαφέρει και απευθύνεται σε όλους.

Προοπτικές περαιτέρω αλλαγής του θεσμικού πλαισίου του μαθήματος των Θρησκευτικών

Το μάθημα των Θρησκευτικών δεν είναι κατήχηση ή μύηση στην ορθόδοξη χριστιανική πίστη, αλλά ένα από τα μαθήματα του σχολείου με ιδιαίτερο μορφωτικό και παιδαγωγικό περιεχόμενο. Για τον λόγο αυτό, δεν ορίζεται και δεν εποπτεύεται από καμία Εκκλησία, δόγμα ή ομολογία, ενώ η διδακτέα ύλη του καθορίζεται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και αποτελεί – όπως κάθε αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας – νόμο του κράτους. Ακόμη, ο τρόπος διδασκαλίας και αξιολόγησής του διέπεται από τις παιδαγωγικές και διδακτικές παραμέτρους που ισχύουν για όλα τα μαθήματα του Ελληνικού σχολείου.

Αν και το νομικό πλαίσιο που διέπει το μάθημα είναι απολύτως σαφές και ξεκάθαρο, η πραγματικότητα αυτή συχνά δεν γίνεται αντιληπτή. Συχνά, πρωτοβουλίες και πρακτικές στη σχολική πράξη τροφοδοτούν τη δημόσια κριτική, δυσχεραίνοντας την νηφάλια αντιμετώπιση. Σημειώνουμε εδώ με έμφαση ότι η κριτική και ο δημόσιος διάλογος, χαρακτηριστικά της δημοκρατικής πολιτείας, είναι όχι μόνο ευπρόσδεκτα αλλά και επιθυμητά. Ο διάλογος, όμως, και η κριτική γίνονται μόνο όταν ένα μάθημα του σχολείου είναι έτσι θεσμοθετημένο, ώστε να είναι ανοικτό και να αφορά όλους τους μαθητές. Διαφορετικά, και εφόσον η Πολιτεία δεν σχεδιάζει ούτε εποπτεύει, το μάθημα γίνεται κλειστό και, άρα, ανεξέλεγκτο.

Συνεπώς, απαιτείται άμεσα περαιτέρω αλλαγή του θεσμικού πλαισίου και της νομιμοποιητικής βάσης του μαθήματος, ώστε ρητά και εκπεφρασμένα να μην θεωρείται πλέον θρησκευτική κατήχηση ή ομολογιακό μάθημα, αλλά ένα μάθημα με σαφώς ανοικτό, πλουραλιστικό και μορφωτικό-γνωσιολογικό περιεχόμενο. Ως βάση

του μπορεί να χρησιμοποιηθεί το θρησκευτικό φαινόμενο γενικά, οι μεγάλες θρησκείες του κόσμου, ο Χριστιανισμός και η Ορθοδοξία ειδικότερα, με έμφαση στην ιστορία και στον πολιτισμό. Τούτο, άλλωστε, ισχύει εν πολλοίς και στα υπάρχοντα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν περιθώρια για εκσυγχρονισμό και προσαρμογή στα σημερινά δεδομένα, τόσο του χαρακτήρα όσο και του περιεχομένου του μαθήματος, όπως άλλωστε οι ίδιοι οι θεολόγοι-εκπαιδευτικοί έχουν επισημάνει σε συνέδρια των τελευταίων ετών με κεντρικό άξονα τον παραπάνω προβληματισμό.

Οι μαθητές οφείλουν να προσεγγίζουν τα παραπάνω από ιστορική και πολιτισμική σκοπιά, όχι μόνο για να γνωρίζουν τη δική τους θρησκευτική παράδοση αλλά και τις θρησκευτικές παραδόσεις των άλλων ανθρώπων με τους οποίους διαβιούν στις σύγχρονες ανοικτές και πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Μετά την τυπική αλλαγή του θεσμικού πλαισίου του μαθήματος, η θρησκευτική αγωγή δεν θα συνιστά παραβίαση της θρησκευτικής ελευθερίας κανενός μαθητή. Αντίθετα, θα απευθύνεται και θα ενδιαφέρει όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτως ομολογίας ή θρησκεύματος.